

УДК 333.488.1:[94(100):008]](045)

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ

HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE AS A FACTOR OF DEVELOPMENT OF REGIONAL TOURIST DESTINATION

Логвин М.М.

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу,
Полтавський університет економіки і торгівлі

Карпенко Н.М.

доцент,
доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу,
Полтавський університет економіки і торгівлі

Шуканов П.В.

доктор географічних наук, доцент,
професор кафедри туристичного та готельного бізнесу,
Полтавський університет економіки і торгівлі

Logvyn Mykhaylo

Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Tourism and Hotel Business,
Poltava University of Economics and Trade

Karpenko Nina

Associate Professor,
Associate Professor, Department of Tourism and Hotel Business,
Poltava University of Economics and Trade

Shukanov Pavlo

Doctor of Geographic Sciences, Associate Professor,
Professor, Department of Tourism and Hotel Business,
Poltava University of Economics and Trade

Стаття присвячена дослідженню історико-культурної спадщини як важливого чинника розвитку регіональної туристичної дестинації. Підкреслено важливість розвитку пізнавального туризму в регіоні як стратегічного напрямку туристичної діяльності на найближчу перспективу та ролі музейних закладів як основних хранителів історико-культурної спадщини в стимулюванні внутрішньо регіональних, міжрегіональних та міждержавних туристичних комунікацій. Зроблено акцент на необхідності розроблення диференційованих регіональних пізнавальних туристичних продуктів та підвищення їх доступності, а саме мовної, змістовної, фізичної та вартісної, а також посилення співпраці держави, туристичного бізнесу та громадськості в раціональному використанні історико-культурної спадщини та підвищенні туристичного авторитету регіону. У процесі дослідження використано загальнонаукові методи, а саме методи аналізу, синтезу, систематизації та узагальнення, які дали змогу виявити головні пізнавальні «туристичні магніти» в регіоні та проаналізувати географію їх відвідуваності внутрішніми й іноземними туристами.

Ключові слова: історико-культурна спадщина, туристичний потенціал, інфраструктура, туристичний продукт, туристична дестинація.

Статья посвящена исследованию историко-культурного наследия как важного фактора развития региональной туристической дестинации. Подчеркнута важность развития познавательного туризма в регионе как стратегического направления туристической деятельности на ближайшую перспективу и роли музейных учреждений как основных хранителей историко-культурного наследия в стимулировании внутренних региональных, межрегиональных и межгосударственных туристических коммуникаций. Сделан акцент на необходимости разработки дифференцированных региональных познавательных тури-

стических продуктов и повышения их доступности, а именно языковой, содержательной, физической и стоимостной, а также усиления сотрудничества государства, туристического бизнеса и общественности в рациональном использовании историко-культурного наследия и повышении туристического авторитета региона. В процессе исследования использованы общенаучные методы, а именно методы анализа, синтеза, систематизации и обобщения, которые позволили выявить основные познавательные «туристические магниты» в регионе и проанализировать географию их посещаемости внутренними и иностранными туристами.

Ключевые слова: историко-культурное наследие, туристический потенциал, инфраструктура, туристический продукт, туристическая дестинация.

In the article the main topic is historical and cultural heritage, as an important factor in the development of regional tourist destination. Emphasizes importance of developing cognitive tourism in the region as a strategic direction of tourism activity in the near future and the role of museum institutions as the main holders of the historical and cultural heritage, in stimulating intraregional, interregional and interstate tourism communications. The relevance of the study is due to the fact that tourism does not only economic, medical and biological, socio-cultural and environmental, but also cognitive and educational function. The humanitarian value of tourism is to use its capabilities in shaping national consciousness, cultivating patriotism, overcoming provinciality and the complex of inferiority, expanding the worldview. A modern tourist strives to use his free time rationally, with the greatest physical and intellectual efficiency, and seeks to master large masses of information, combining rest with knowledge of history, culture and spiritual heritage of the territory. The article emphasizes the necessity of developing differentiated regional cognitive tourism products focused on a specific target audience and increasing their accessibility – language, content, physical and value. The necessity of strengthening cooperation between the state, tourism business and the public in the rational use of the historical and cultural heritage and enhancement of the tourist authority of the region is emphasized. The organization of tourism activities should be harmoniously combined with measures to preserve the historical and cultural heritage, conducting scientific and security research of objects that are destroyed as a result of natural and economic factors. In the process of research, general scientific methods were used: analysis, synthesis, systematization and generalization, which allowed revealing the main cognitive «tourist magnets» in the region and analyze the geography of their attendance by domestic and foreign tourists.

Key words: historical and cultural heritage, tourist potential, infrastructure, tourist product, tourist destination.

Постановка проблеми. Становлення туризму в Полтавській області як високорентабельної галузі економіки, важливого засобу культурного й духовного розвитку населення набуває дедалі більшого значення для підвищення якості його життя, утворення додаткових робочих місць, збільшення валютних надходжень до обласного бюджету, підвищення авторитету області в Україні. Наявність потужного туристичного потенціалу в області, у структурі якого вагоме місце посідають історико-культурні ресурси, здатна забезпечити формування й розвиток потужної та органічної регіональної туристичної дестинації. Наявна культурна багатоманітність та історична унікальність регіону є важливим підґрунтям для забезпечення його провідних позицій на вітчизняному туристичному ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти використання історико-культурної спадщини як туристичного ресурсу знайшли відображення в наукових працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема в роботах О. Любіцевої [7], О. Бейдика [1], С. Кузика [6], М. Мальської [8], В. Мацоли [9], В. Петранівського, М. Рутинського [13], В. Кравціва [5], Є. Панкової [11], А. Парфіненка [12].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте необхідність забезпечення ефективного розвитку регіональних соціально-економічних систем посилює

актуальність досліджень туристичного потенціалу задля пошуку резервів для формування потужних туристичних дестинацій та перетворення туристичної галузі на одне з найвагоміших джерел наповнення регіонального та місцевих бюджетів.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження можливостей та основних напрямів використання історико-культурної спадщини Полтавської області як головного чинника розвитку регіональної туристичної дестинації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Полтавська область надзвичайно багата на природні та історико-культурні туристичні ресурси, які здатні забезпечити інтенсивний розвиток туризму в регіоні та ефективний розвиток регіональних туристичних дестинацій. Цьому сприяють географічне положення, кліматичні умови, густа мережа річок, чисельні водні об'єкти разом з естетичними краєвидами, джерела мінеральних вод та лікувальних грязей, багата історико-культурна спадщина, кваліфіковані кадри та відносно сформована туристична інфраструктура. Так, згідно з інформацією Департаменту культури і туризму Полтавської обласної державної адміністрації, на кінець 2018 року в області налічувалися 79 готелів різного рівня комфортності. Номерний фонд готельних підприємств складав 900 номерів. Ще близько 3 500 місць, за оцінками експертів,

можуть запропонувати для розміщення туристів власники приватного житла, однак наймання квартир у таких власників відбувається, як правило, без оформлення відповідних документів, обліку споживачів послуг та сплати податків (зокрема, туристичного збору).

На території області зареєстровано близько 220 суб'єктів підприємницької діяльності, юридичних та фізичних осіб, які надають послуги громадського харчування (ресторани, кафе, бари). Проте лише не більше 30% їх є такими, що мають досить високий рівень якості послуг і можуть розглядатися як пріоритетні для обслуговування туристів.

В області розташовано 12 санаторно-курортних закладів, 782 дитячих оздоровчих заклади, 12 центрів активного відпочинку, 15 центрів туристичної інформації, на Державному обліку перебувають 2 078 пам'яток та об'єктів культурної спадщини.

Туристичні послуги на території області надають 107 суб'єктів туристичної діяльності, зокрема 16 туроператорів та 91 турагент. Кількість обслугованих туристів, за офіційними статистичними даними, склала у 2018 році 19 032 особи, зокрема число туристів, що виїжджали за кордон, становило 17 884 осіб, а внутрішніх туристів – 973 особи. Обсяг наданих туристичних послуг склав 3 758,4 тис. грн. [19].

Транспортна інфраструктура Полтавської області об'єднує 64 залізничних станції, 8 залізничних вокзалів, 38 автостанцій, ПОКП «Аеро-порт-Полтава», а мережа зовнішніх автошляхів включає дороги державного значення, що забезпечують зв'язки з такими містами, як Дніпро,

Донецьк, Харків, Київ, Запоріжжя, центральними та південними областями України, Чорноморським та Азовським узбережжями. Варто зазначити, що наявна в області транспортна інфраструктура щодо автошляхів не відповідає стандартам безпеки подорожей через дуже низьку якість покриття (особливо це стосується внутрішньообласних магістралей).

В області розроблені та використовуються 20 туристичних маршрутів, однак пункти масової зупинки туристичних екскурсій та оглядових майданчиків фактично відсутні або не відповідають сучасним вимогам, тобто є недостатньо облаштованими й мають низьку пропускну здатність.

За останні роки в регіоні зруйнувалися важливі складові туристичної інфраструктури соціально орієнтованого внутрішнього туризму, сформувався різкий дисбаланс між кількістю виїзних та в'їзних туристів, знизився рівень обслуговування в туристично-екскурсійних організаціях, область повністю втратила валютні прибутки від міжнародного туризму. Згідно з офіційними даними протягом 2007–2017 років в області спостерігалось стабільне скорочення внутрішніх туристичних потоків та кількості іноземних туристів (рис. 1).

Подолання цих негативних тенденцій потребує капітальних вкладень та активних дій не лише з боку держави, але й з боку області та місцевих громад, спрямованих на популяризацію та розвиток регіональних туристичних продуктів, які здатні активізувати перш за все внутрішні та міжрегіональні туристичні потоки, а також привабити іноземних туристів.

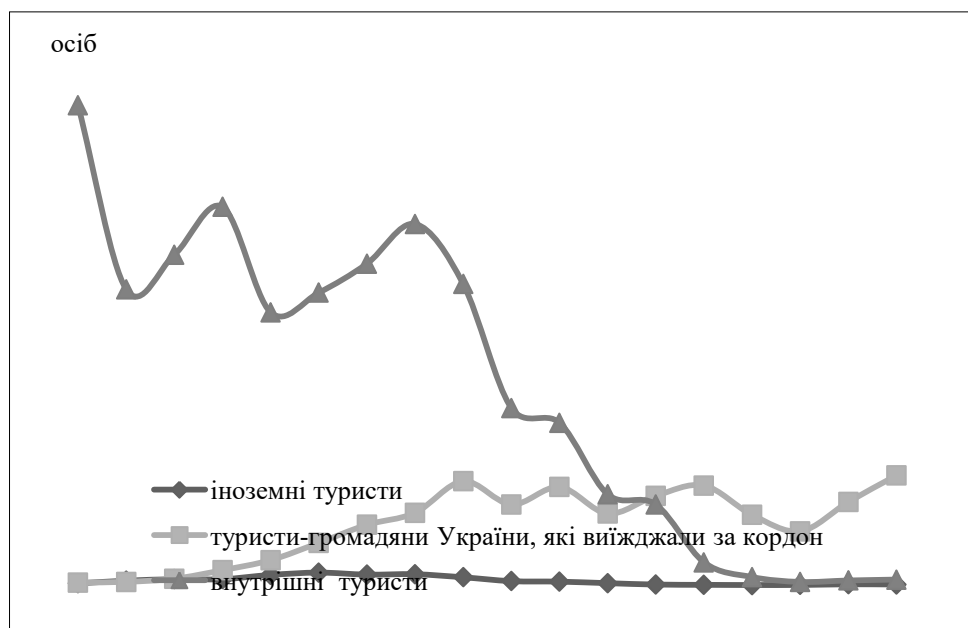

Рис. 1. Динаміка туристичних потоків у Полтавській області за 2000–2017 роки

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [20]

У структурі туристичного потенціалу Полтавської області вагоме місце посідає історико-культурна спадщина, що є головною платформою для розвитку пізнавального туризму в регіоні, який визначений Стратегією розвитку туризму та курортів у Полтавській області на 2019–2029 роки пріоритетним та орієнтованим не лише на внутрішнього, але й на закордонного мандрівника. Місцевості та артефакти, пов'язані з життям та творчістю відомих історичних осіб, які прославили Полтавщину, цікавлять туристів зі Швеції (історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви»), Франції та Італії (місця та об'єкти, пов'язані з життям та творчістю М. Гоголя та Марії Башкірцевої, Більське городище та Гінцівська стоянка), Словаччини, Угорщини, Австрії, Німеччини та Польщі (життя та творчість Г. Сковороди), Болгарії (місце поховання хана Курбата) тощо [19].

Найдавніші поселення в сучасних межах Полтавської області з'явилися у пізньому палеоліті (20 тисяч років тому). Майже дві сотні археологічних пам'яток засвідчують, що давні люди жили тут упродовж періоду неоліту, епох бронзи та заліза, скіфо-сарматських часів. Серед них найвідомішим є одне з найбільших у Європі Більське городище скіфського часу (VII – III ст. до н. е.) над р. Ворсклою. Багаторічні археологічні дослідження виявили залишки великих осель, кількох зольних пагорбів зі значною кількістю уламків кераміки, знярядь праці та некрополь з понад тисячею курганів. Більшість дослідників вважає Більське городище стародавнім м. Гелонном, згадуваним іще Геродотом. Також всесвітньовідомою археологічною пам'яткою є Гінцівська стоянка (Лубенський район), тобто найдавніша пізньопалеолітична стоянка первісної людини на Східноєвропейському просторі.

Архітектурна спадщина Полтавщини представлена пам'ятками різноманітних стильових напрямів, серед яких є й такі, що належать до унікальних. Здебільшого це споруди культового та громадського призначення, які збудовані переважно на межі XVIII – XIX ст. Значне місце в переліку пам'яток посідають ансамбль Мгарського Спасо-Преображенського монастиря поблизу м. Лубни (XVIII ст.), Хрестовоздвиженський монастир в м. Полтаві (XVIII – XIX ст.). Серед пам'яток архітектури українського бароко, яке вважається видатним явищем в історії культури й мистецтва українського народу, слід назвати Преображенську церкву в с. Великі Сорочинці Миргородського району та Троїцьку церкву в Диканьці (1780 рік). Багата Полтавщина й на пам'ятки архітектури епохи класицизму. Громадські та культові споруди цього стилю будувалися в багатьох дворянських садибах міст і сіл губернії. До теперішнього часу дійшли неповторні пам'ятки цього архітектурного стилю, такі як Миколаївська церква (1794 рік), дзвіниця (1810 рік) та триумфальна арка (1820 рік) в садибі Кочубеїв, що у Диканьці, садибний будинок та

інші споруди у маєтку Муравйових-Апостолів у селі Хомутець Миргородського району, будівлі в садибі Закревського в селі Березова Рудка Пирятинського району. До пам'яток архітектури зрілого класицизму також належать такі церкви, як Троїцька (м. Котельва, 1812 рік), Успенська (с. Веприк Гадяцького району, 1821 рік), Благовіщенська (с. Федорівка Карлівського району, 1828 рік), Всіх святих (м. Гадяч, 1836 рік). Архітектура класицизму реалізована в забудові Кременчука, Полтави та інших поселень. Видатним зразком вітчизняного містобудування XIX ст. й архітектурного класицизму є ансамбль Круглої площі в Полтаві.

Сам обласний центр відомий також іншими пам'ятками епохи класицизму, серед яких слід назвати будинок пожежної команди (1808 рік), колишню Богодільню (1820 рік), а нині один із корпусів обласної лікарні по вул. Шевченка, школу садівництва в минулому (1830 р.), що зараз є міською інфекційною лікарнею, інститут шляхетних панянок (1832–1836 роки), який нині є головним корпусом Полтавського технічного університету. Серед архітектурних споруд особливої групи становлять будови початку XX ст., що мають відбитки пошуку в архітектурі українського національного стилю. До них належить мурована Покровська церква в селі Плішивець Гадяцького району (1906 рік), що повторює певною мірою вираз знаменитого запорізького дерев'яного дев'ятибанного Троїцького собору в м. Новомосковську Дніпропетровської області. Видатними спорудами архітектури українського модерну є будинок Полтавського губернського земства, споруджений у 1902–1908 роках (сучасний Полтавський краєзнавчий музей), та собор Різдва Богородиці в смт. Козельщині.

Загальновідомо, що головними хранителями історико-культурної спадщини є музейні установи, яких сьогодні в Полтавській області нараховується 145, 38 з яких є комунальними, 1 – національним, а 106 – музеями, які працюють на громадських засадах. В них зберігаються близько 500 тис. цінних експонатів, що належать до Музейного фонду України.

Перші приватні музеї функціонували на Полтавщині вже в першій половині XIX ст. Н. Беседіна зазначає, що музейні заклади, які були відкриті для широких кіл населення, почали з'являтися в 80–90-х роках XIX ст. Причому одним із перших у 1891 році відкрився музей Полтавського губернського земства. У його організації важливу роль відіграв В. Докучаєв, який передав музею 4 000 зразків ґрунтів, 500 зразків гірських порід, 800 аркушів гербарія [2, с. 159].

Серед добре відомих музеїв Полтавщини, які приваблюють чимало туристів та екскурсантів, варто назвати Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішні, що є єдиним в Україні спеціалізованим етномістечким науково-дослідним, культурно-освітнім і навчально-виховним закладом, який постає

всеукраїнським центром дослідження, збереження та популяризації гончарської спадщини України; Полтавський художній музей, у фондах якого зібрано полотна як вітчизняних, так і зарубіжних видатних майстрів пензля; Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви», що є комплексом пам'яток, присвячених подіям російсько-шведської війни 1709 року; Національний музей-заповідник М. Гоголя в селі Гоголевому Шишацького району, створений та відкритий до 175-річчя від дня народження геніального письменника; музеї-садиби та літературно-меморіальні музеї І. Котляревського, П. Мирного, А. Макаренка, В. Короленка, Г. Сковороди, К. Скаржинської, Олеса Гончара. Нещодавно в с. Великі Будища відкрився унікальний музейний заклад «Музей українського весілля», де можна не лише побачити стародавню весільну церемонію, але й самому стати учасником обряду. Особливостями музею є старовинні предмети побуту, красивий текстиль, вишивка ручної роботи, фото-

графії, килими, ковдри, меблі та багато іншого, що оточувало мешканців нашого регіону у XVII – XIX ст. Увесь цей інвентар не лише слугує музейним експонатом, але й використовується в театралізованій екскурсії, а саме обряді українського весілля, де безпосередньо туристи є дійовими особами.

Серед музеїв м. Полтави у 2017 році найбільшою популярністю користувались Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви», літературно-меморіальний музей І. Котляревського та Полтавський художній музей (рис. 2). Окрім мешканців міста та області, частими відвідувачами полтавських музеїв є туристи із сусідніх регіонів. У 2017 році найбільша кількість відвідувачів була з Києва та Харкова, що склали 70% (рис. 3).

Серед зарубіжних гостей країн близького зарубіжжя найбільшим є відсоток росіян та білорусів (майже 70%), а з країн далекого зарубіжжя найбільше відвідувачів було зі Швеції та США (рис. 4, 5).

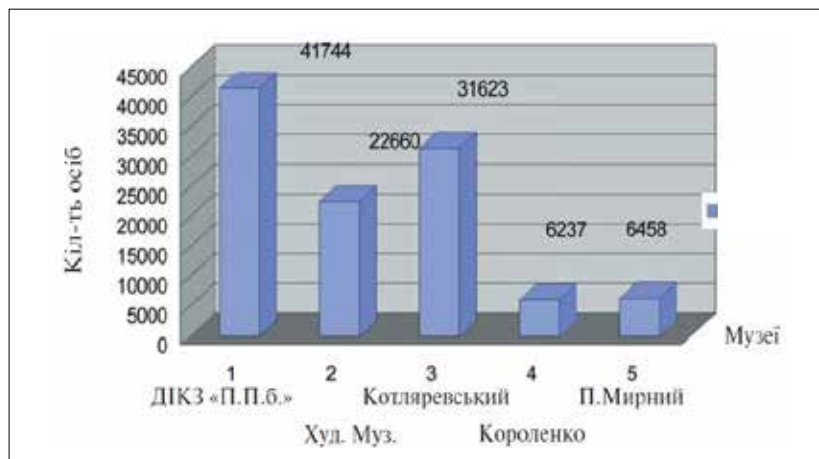

Рис. 2. Загальна кількість відвідувачів музейних установ, 2017 р. [18]

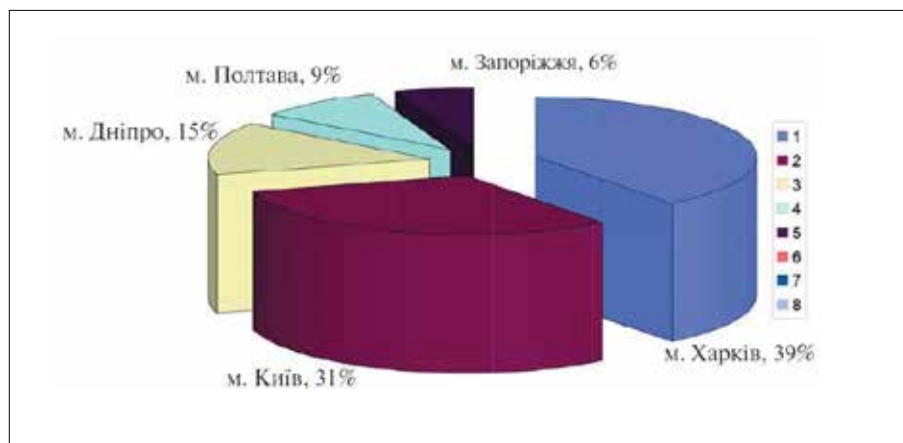

Рис. 3. Географія відвідуваності музейних установ м. Полтави у розрізі міст, 2017 р. [18]

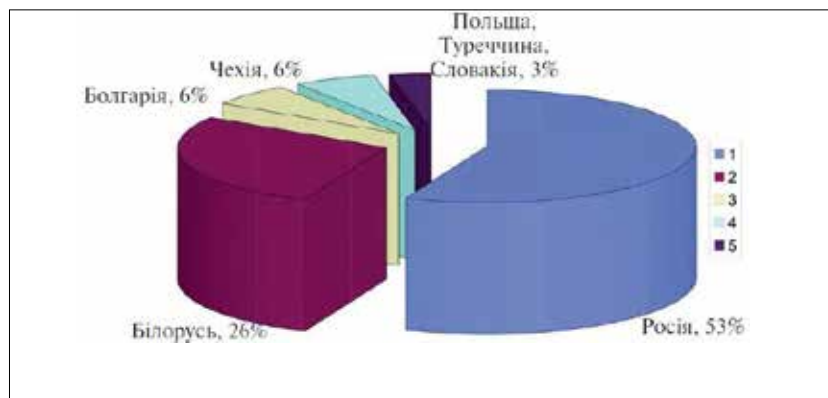

Рис. 4. Географія відвідуваності музейних установ м. Полтави у розрізі країн близького зарубіжжя, 2017 р. [18]

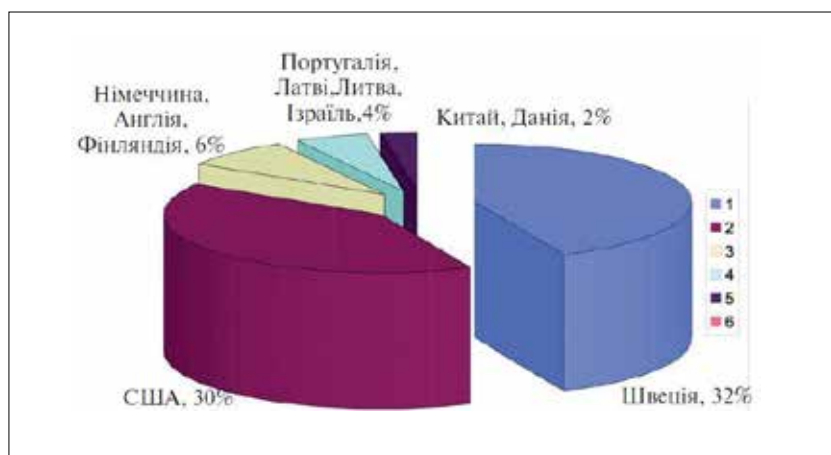

Рис. 5. Географія відвідуваності музейних установ м. Полтави у розрізі країн далекого зарубіжжя, 2017 р. [18]

Важливими елементами просування на між-регіональний та міжнародний туристичний ринок регіональних туристичних продуктів є фестивальна діяльність, проведення традиційних обласних культурно-мистецьких, народних свят, оглядів-конкурсів, виставок народного мистецтва, що відображають регіональну самобутність та етнічний колорит. В області останнім часом поживався фестивальний рух. Крім традиційного Сорочинського ярмарку, що став своєрідною візитівкою Полтавщини, в регіоні проводяться такі етно-культурні фестивалі, як відкритий регіональний фестиваль театрального мистецтва «В гостях у Гоголя» у м. Полтаві; обласне свято «Решетилівська весна» у смт Решетилівка, тобто всесвітньовідомому центрі вишивки та килимарства; обласне свято «Пісні Бузького гаю» в селищі Диканька; обласне свято «Дивоцвіт Лесинога гаю» у м. Гадячі в урочищі «Зелений гай», де свого часу проживала родина Драгоманових, гастрономічний фестиваль «Полтавська галушка».

Туристична галузь в області посідає досить скромне місце в структурі регіонального госпо-

дарства та має незначний внесок у наповнення обласного бюджету, що зумовлене як загальнодержавними негативними чинниками, так і недосконалістю та неефективністю внутрішньо обласних механізмів популяризації та реалізації регіональних туристичних можливостей.

Вищевикладене ілюструє, що Полтавська область володіє значним історико-культурним потенціалом, здатним забезпечити реалізацію важливих стратегічних завдань з розвитку регіональної туристичної дестинації. Однак для розширення споживчої аудиторії та підвищення туристичної привабливості регіону сучасні туристичні продукти повинні створюватися та розвиватися за принципом «4D», що включає мовну, змістовну, вартісну та фізичну доступність. Мовна доступність реалізується можливістю слухати екскурсії різними мовами, змістовна – урізноманітненням методів подання інформації (наприклад, квест-екскурсії та театралізовані екскурсійні шоу з можливістю участі в них екскурсантів), вартісна – завдяки максимальному врахуванню платоспроможності

основної цільової аудиторії відповідних туристичних продуктів, а фізична – наявністю певних інфраструктурних атрибутів, зокрема пандусів, вело- та автопарковок, зупинок громадського транспорту.

Висновки. Під час розроблення туристичних продуктів на основі історико-культурної спадщини необхідно враховувати особливості мотивів (духовний розвиток, любительські захоплення, зацікавленість фахівців) конкретної цільової аудиторії, а саме школярів, студентської молоді, людей третього віку, фахівців, науковців, людей з обмеженими фізичними можливостями. Для того щоб уникнути конфронтації між пам'яткоохоронною діяльністю (головне завдання держави щодо збереження

культурно-історичного надбання) та комерційними цілями туристичного бізнесу, формування регіонального туристичного продукту на основі історико-культурної спадщини має здійснюватися на основі узгодженої співпраці інституцій сфери культури, органів самоврядування, туристичних та громадських організацій.

Таким чином, ефективне та раціональне використання історико-культурної спадщини у створенні регіональних туристичних продуктів є важливим чинником розвитку туристичних дестинацій, стимулювання міжрегіональних та міждержавних комунікацій, зростання зайнятості населення, поліпшення роботи з охорони пам'яток історії, підвищення культурного рівня населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бейдик О. Рекреаційно-туристські ресурси України. Методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія. Київ : видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. 395 с.
2. Беседіна Н. Формування мережі державних музеїв на Полтавщині в 1950–1980-х роках. *Краєзнавство*. 2009. № 3–4. С. 157–165.
3. Гусаковська Т., Логвин М. Перспективи розвитку туристичної галузі в Полтавському регіоні. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2012. Вип. IV. С. 209–214. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
4. Кицяк О., Руденко М. Маркетинг у музейній справі: теоретико-прикладні аспекти. *Економічні науки*. 2010. Вип. 2. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/kyfjak_o4.htm.
5. Кравців В. Історико-культурні ресурси Карпатського регіону та оцінка їх туристичної атрактивності. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період*. 2004. Вип. 5. С. 223–233.
6. Кузик С., Литвин Д. Історико-культурні ресурси Українсько-Польського прикордоння та особливості їх використання для туристичних цілей. *Ювілейний збірник НАН України ім. І. Крип'якевича*. 2012. № 21. С. 475–482.
7. Любіцева О., Панкова Є., Стафійчук В. Туристичні ресурси України : навчальний посібник. Київ : Альтер-прес, 2007. 369 с.
8. Мальська М., Біла Т. Історико-культурні ресурси як чинник розвитку приміського туризму м. Львова. *Вісник Львівського університету. Серія: Географічна*. 2013. Вип. 43. Ч. 1. С. 52–58.
9. Мацола В. Рекреаційно-туристський комплекс України : монографія. Львів : ІРД НАН України, 1997. 259 с.
10. Немець Л., Сегіда К., Моштакова Н. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 176. С. 145–147.
11. Панкова Є. Туристичне краєзнавство : навчальний посібник. Київ : Альтер-прес, 2003. 231 с.
12. Парфіненко А. Культурний туризм як чинник соціально-економічного розвитку територій. *Вісник Львівського університету. Серія: Географічна*. 2013. Вип. 43. Ч. 1. С. 233–242.
13. Петранівський В., Рутинський М. Туристичне краєзнавство : навчальний посібник / за ред. Ф. Заставного. Київ : Знання, 2006. 575 с.
14. Поливач К. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / наук. ред. Л. Руденко. Київ : Інститут географії НАН України, 2012. 208 с.
15. Про музеї і музейну справу : Закон України від 29 червня 1995 року № 249/95. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 25. Ст. 191. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
16. Про охорону культурної спадщини : Закон України із змінами, внесеними згідно з Кодексом від 2 грудня 2010 року № 2755-VI (2755-17). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T001805.html.
17. Про стан збереження культурної спадщини України. *Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні* : інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань 18 квітня 2018 року. Київ, 2018. 42 с. URL: resource.history.org.ua/cgi.../history.exe.
18. Річний звіт про проведену роботу протягом 2017 року в рамках заходів Міської програми «Полтава туристична» на 2015–2019 роки. URL: <http://www.tourism.poltava.ua/db/files/zvit2017.pdf>.
19. Стратегія розвитку туризму та курортів у Полтавській області на 2019–2029 роки. URL: <http://poltava-tour.gov.ua/advert/obgovorennya-proektu-strategiyi-rozvitku-turizmu-ta-kurortiv-u-poltavskiy-oblasti-na-2019-2029>.
20. Туристичні потоки / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm.